

**ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ
ДО ПРИРОДИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ
ОЛЕКСАНДРА ЗАХАРЕНКА**

У статті проаналізована система поглядів Олександра Захаренка, директора авторської школи села Сахнівка Корсунь-Шевченківського району Черкаської області, щодо шляхів формування духовно-моральних цінностей школярів та ціннісного ставлення до природи.

Ключові слова: гуманістичні цінності, ціннісне ставлення до природи, екологічне виховання, авторська школа Олександра Захаренка.

В статье проанализирована система взглядов Александра Захаренко, директора авторской школы села Сахновка Корсунь-Шевченковского района Черкасской области, относительно путей формирования духовно-нравственных ценностей школьников и ценностного отношения к природе.

Ключевые слова: гуманистические ценности, ценностное отношение к природе, экологическое воспитание, авторская школа Александра Захаренко.

Сучасна епоха вимагає від науковців та педагогів-практиків актуалізації проблеми виховання духовно-моральних цінностей підростаючого покоління. Крім того, важливого значення набувають питання формування екологічної культури, відповідального ставлення школярів до природи, організації природоохоронної діяльності учнівської молоді. Означеним проблемам присвячені праці К. Бункера, Г. Плеханова, А. Луначарського, Г. Шульца, Л. Виготського, А. Маслоу, К. Роджерса, К. Ушинського, В. Сухомлинського та ін.

На нашу думку, проблема формування ціннісного ставлення школярів до природи повинна розглядатися у поєднанні з усіма аспектами багатогранної діяльності навчального закладу, в єдиній системі, що інтегрує всіх суб'єктів соціокультурного середовища. Означене питання є проблемною темою Сахнівської школи Корсунь-Шевченківського району Черкаської області, на базі якої реалізований досвід авторської школи Олександра Антоновича Захаренка.

У педагогічній спадщині О. Захаренка, у першу чергу, акцентується увага на питаннях необхідності збереження і зміцнення здоров'я дитини. На його думку, одним із найважливіших факторів у процесі упровадження здоров'язберігаючих технологій є природне середовище. Як підкреслює О. Лук'янова, стан здоров'я людини обумовлений декількома детермінантами: соціальним станом, оточуючим середовищем та конкретним місцем проживання. У зв'язку з цим вплив на дитину повинен здійснюватися на

індивідуальному, мікросоціальному та макросоціальному рівнях. Проблему збереження здоров'я дитини необхідно вирішувати у контексті біопсихосоціального та мультидисциплінарного підходів, долучаючи педагогів, психологів, лікарів-педіатрів, акушерів-гінекологів, працівників соціальних служб та ін.

Проблема здоров'я, на глибоке переконання О.Захаренка, безпосередньо пов'язана зі ставленням людини до екології та природи. Людина постійно взаємодіє із природним середовищем, іноді неусвідомлено втручаючись у природу та демонструючи недбале ставлення до її ресурсів. Усе це згубно впливає на багатогранну цілісну систему «природа – людина», адже глибокий ретроспективний аналіз людської діяльності, спрямованої на перетворення природи, свідчить про небезпеку виникнення незворотних наслідків як у природному середовищі, так і в соціальній сфері. За твердженням М. Бердяєва, людина своєю діяльністю підкорює, змінює зовнішню природу, але тим самим руйнує й призводить до кризи свою внутрішню, людську природу [17].

Система «людина – природа» є цілісною та взаємообумовленою, тому людина, забруднюючи навколишнє середовище, неодмінно відчуває наслідки такої згубної діяльності: вдихає забруднене повітря, щоденно вживає неякісну їжу, використовує воду із домішками шкідливих речовин. Варто згадати порівняння, що система «людина – природа» схожа на судини, які сполучаються між собою, саме тому вплив людини на оточуюче середовище обертається для людства зворотною ланцюговою реакцією.

Усвідомлюючи ці проблеми, в питаннях збереження здоров'я підростаючого покоління Олександр Захаренко зосереджував свою увагу на соціоекологічних принципах та підходах. Завдяки цьому забезпечувалася єдність між природним і суспільним оточенням школяра та ставало можливим створення внутрішньої гармонії дитини.

Більшість науковців, які вивчали внутрішню природу людини, схилилися до думки, що на кожного з нас діють ті самі закони, які є визначальними для всього живого, що існує у Всесвіті. Таким чином, людина за умови цілісності її внутрішнього ядра містить у собі світ природи. Пізнання особистістю своєї природної сутності відбувається в контексті філософських, валеологічних та моральних законів буття – у цьому були переконані В. Вернадський, О. Чижевський та ін.

На нашу думку, для розуміння причин, що впливають на стан здоров'я підростаючого покоління, варто замислитися над теорією Н. Реймерса. Він стверджував, що якість життя людини і, відповідно, стан здоров'я залежать від того, чи задовольняються її потреби. Потреби людини дослідник класифікував таким чином:

- базові, елементарні (до них належать їжа, вода, повітря, земна поверхня);
- вторинні, інформаційні (з їхньою відсутністю Н. Реймерс пов'язував виникнення різноманітних органічних захворювань);
- псевдопотреби (призводять до появи у школярів шкідливих звичок) [5].

Н. Реймерс висловлював думку про те, що у випадках, коли базові та інформаційні потреби людини (в тому числі й духовні) задовольняються не повною мірою, вона намагається задовольнити свої псевдопотреби за допомогою шкідливих звичок: алкоголю, паління, вживання наркотиків, тобто веде нездоровий спосіб життя. Запобігти цьому можна, створивши ефективну технологію збереження здоров'я людей, особливо – молодшого покоління.

Олександр Захаренко сповідував ідею про те, що подібна технологія має ґрунтуватися на чіткому усвідомленні того, що Людина – це невід'ємна частина Природи. Саме з осмислення себе як частини Природи й починається формування ціннісного ставлення до неї, а потім – до власного здоров'я й життя.

В основі концепції Сахнівської школи – твердження, сформульоване педагогом у зверненні до школярів: «Пам'ятай, дитино, що ти є центром Всесвіту» [4]. Це лаконічне висловлювання має глибокий зміст: воно свідчить про те, що Олександр Антонович визнавав людину найвищою цінністю. Крім того, в ньому закладено бажання педагога переконати своїх вихованців у тому, що кожен із них є унікальною особистістю – цінністю для оточуючих. Таке ставлення сприяло формуванню в школярів почуття відповідальності за своє здоров'я і власне життя. У поданому вище висловлюванні також зазначено, що головним принципом діяльності будь-якого навчального закладу є принцип дитиноцентризму, за якого практично всі складові навчально-виховної системи обов'язково мають спрямовуватися на збереження й зміцнення здоров'я дітей.

Людина є частиною Всесвіту, тому вона повинна пам'ятати про нерозривний зв'язок із Природою. Саме визнання такого зв'язку надає кожному з нас відчуття власної цінності. Завдання навчального закладу й педагогів – у процесі навчання сформувати в школярів ті навички, що допоможуть їм використовувати природні фактори на власну користь. Задля цієї мети педагоги Сахнівської школи використовували всі природні фактори, зокрема організовували продуктивну працю на природі, забезпечували спілкування з природою, пропонували спостереження за природними явищами, організовували вирощування лікарських рослин на пришкольніх ділянках тощо.

Пам'ятаючи педагогічне кредо Олександра Захаренка – дитина є центром Всесвіту, варто зазначити, що провідною ідеєю його педагогіки була дитиноцентрична спрямованість. У зв'язку з цим Олександр Антонович почуття патріотизму поєднував із проблемою відповідального, бережливого ставлення до Землі та всіх її багатств. Він переконував, що справжній патріот повинен бути працелюбним та екологічно грамотним господарем, таким, що розуміє екологічні проблеми і живе не лише сьогоднішнім. Ціннісне ставлення до природи, на його думку, – це співіснування в гармонії з нею, раціональне використання її багатств.

Формування у школярів морально-духовних цінностей тісно пов'язане зі створенням ситуації ефективної взаємодії дитини та природи. Враховуючи це, навколишнє природне середовище повинно стати джерелом оздоровлюючих факторів. Так, територія Сахнівської школи була засаджена туями – деревами, що виділяють фітонциди, допомагаючи таким чином хворим на бронхіальну

астму. Крім того, на подвір'ї школи було створено «зелений клас». Проведення уроків і годин спілкування на свіжому повітрі сприяло гармонізації стосунків школярів із природою. Також особливого значення надавалося загартуванню дітей, зокрема вони відвідували басейн, вода в якому мала лікувальні властивості, оскільки оброблялася сріблом, насичувалася екстрактом солей із Чорного моря. Завдяки заняттям у басейні в дітей, хворих на сколіоз, стабілізувався стан здоров'я, підвищувався імунітет. Таким чином, уся система Сахнівської школи була спрямована на виховання в школярів духовно-моральних гуманістичних цінностей, формування ціннісного ставлення до природи.

Діяльність Сахнівської школи з питань екологічного виховання будувалася на паритетних відносинах між усіма суб'єктами навчально-виховного процесу. Зважаючи на це, для соціальних відносин, що склалися між суб'єктами виховного середовища, була притаманна інтерактивна взаємодія, що передбачала досягнення колективної мети і заперечувала особистісні чи вузькогрупові потреби. Тобто йдеться про таку мету діяльності, яка лежить у площині соціальних, моральних та духовних цінностей.

У загальному розумінні педагогічні погляди О. Захаренка були спрямовані на те, що колектив, об'єднаний спільною благородною метою, перетворюється на високоорганізовану контактну групу, що здатна на позитивний і надзвичайно потужний за своєю силою виховний вплив на всіх її членів, а особливо – на дітей та молодь. У Сахнівці цього досягли завдяки створенню цілісного соціокультурного середовища, яке активно і благотворно впливало на всіх жителів села. Більше того, реалізація переважної більшості ідей, генератором яких був Олександр Антонович, потребувала залучення потенціалу безмежного соціокультурного простору (духовно-культурні цінності українського народу, історична пам'ять, етнічна та національна свідомість, національна ідея, громадянсько-політичні традиції тощо) і сприяла збагаченню соціокультурного середовища як навчального закладу, так і села.

Завдяки тому, що Сахнівська школа була не тільки освітнім закладом, а й інтегруючим, ідейним та духовним центром соціокультурного середовища села, вона благотворно впливала на мікро- і мезосередовище. Використовуючи потенційні можливості, взаємопов'язані фактори, умови, засоби соціокультурного простору, педагогічний колектив школи на чолі з Олександром Захаренком сприяв об'єднанню зусиль усіх суб'єктів освітнього процесу для здійснення інтегрованого впливу не тільки на розвиток школярів, а й опосередковано – на соціокультурне середовище, яке їх оточувало. Механізмом такого перетворення слугувала проектна діяльність, яка забезпечувала організаційно-педагогічні умови актуалізації активності особистості школяра відповідно до його потреб і можливостей. Найбільш вагомим важелем цього процесу була взаємодія особистості із середовищем, завдяки якій відбувалася самоактуалізація, самоорганізація, самореалізація особистості. Зважаючи на це, навчальне середовище сприймалося не лише як умова і фактор, а як засіб виховного впливу, адже сама по собі наявність середовища не гарантує розвитку особистості. Лише завдяки активному

використанню таких компонентів соціокультурного простору, як традиції, інновації, цінності та ідеали, відбувається процес розвитку та духовного збагачення особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бердяев Н. А. Дух и реальность / Н. А. Бердяев // Философия свободного духа. – М., 1994. – С. 379.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : в 2 т. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – Т. 1. – 278 с.
3. Захаренко О. А. Живімо за законами добра і краси / О. А. Захаренко // Педагогічний вісник. – 1996. – № 3. – С. 4.
4. Реймерс Н. Ф. Экология: теория, законы, правила, принципы и гипотезы / Н. Ф. Реймерс. – М., 1994. – 214 с.

Дата надходження до редакції: 04.04.2014 р.